

Предговор

Тежња Срба у Војводини према православној Русији на плану културе није одговарао Аустријској монархији, па се јавља настојање Беча, односно Марије Терезије и њеног сина Јосифа II, да Срби буду што више укључени у политички и културни живот царевине.

Србима се даје већа културна аутономија.

Оснивају се грађанске школе, а затварају манастири као културна жаришта.

У Бечу се 1770. године отвара штампарија за Србе.

У Сремским Карловцима се 1791. године покреће рад прве богословије, у којој ће предавати најученији људи тога времена.

Настаје доба просвећеног апсолутизма, познатог и као „јозефинизам“ (по цару Јосифу II).

Тада је затворен велики број манастира и растерано много калуђера.

Најизразитији представник доба српског просветитељства у другој половини 18. века је Доситеј Обрадовић.

Чаково, 1750. година

Сећам се тог хладног октобарског неба. Облаци су били као посути прашином. Ветар их је померао великом брзином и стално су се смењивали. Било је много различитих облака, а сваки је био посебан за себе. Један личи на жбун, а други, други личи на неки шешир.

Лежао сам у сламнатом кревету поред прозора. Тако ми је и било лакше да видим сва та небеска чудеса.

Био сам сâму кући. Једино друштво било је звиждање ветра кроз испуцале зидове. Било је и неких поред кревета, али их је мајка вешто закрпила.

Лежао сам. Лежао сам збуњен, као да сам био у сну. Све је некако стало.

Одједном, неочекивано, код врата су се зачули гласови.

Уплашио сам се. Побегло сам под јорган и на кратко време зауставио дисање.

- Не, не. Нисам га видео. Откако је јадна Круна умрла, није излазио из куће. Покушао сам пар пута да уђем, али су врата била закључана. Нисам хтео да наваљујем како се не би уплашио. Помислио би да је лопов.

Нисам препознао глас.

Али, нисам ни имао времена за то. Планирао сам како бих могао најлакше да побегнем. Кроз прозор? Не. Има шипке на себи. Орман? Не. Превише очигледно.

У тај мах врата се одшкринуше, а ја остах испод јоргана.

- Закључана, а?!

Узвикнуо је незнанац и ударио другог човека у главу.

- Требало је да те оставим у оном ћумезу да трунеш.

Незнанац поче шетати по кући.

- Извињавам се газда.

- Ни речи више! Излази напоље и затвори врата за собом.

- Како наређујете.

Човек је изашао напоље и за собом затворио врата.

Овај други, који је остао, настави да разгледа по кући и претура по мајчином ормару. Претурајући, почео је да шапуће.

- Јадна Круна. Умрла је од породице. Требало је да пошаље Ђурђа у Темишвар код доктора. Лепо сам јој говорио, али стално се правдала како је пронашла неког травара који је вршио службу на неком турском двору. Ако је тај био на двору и лечио султане, како јадног, обичног човека није могао да излечи? Све преварант до преваранта.

Претурајући по орману, игром случаја, пронашао је мој нож и случајно му је испао из руке. Падом на под је направио такав звук да сам се најежио и од страха цикнуо.

Незнанац је пришао кревету и открио ме.

II

Трст, 1803. година

Зашто Вам ово причам?

Па ако сте већ тражили, поштовани господине Милетићу, ред је да Вам испричам. И нећу да скраћујем причу, да убацујем детаље и лажем, ако се већ налазимо у овој прелепој цркви, а пред Богом се не сме лагати!

Као што сте Ви мени причали о својој мајци, оцу, деду и поморским авантурама у најситније детаље, тако ћу и ја Вама.

Ох, ено госпођице Катарине!

Драго ми је било да смо се лепо испричали овог јутра, а сада ме морате извинити, имам преговоре са људима из Србије.

Видећемо се сутрадан, опет на литургији.

Понећу нешто што ће Вам помоћи да боље разумете моју причу.

Довиђења!

III

Чаково, 1750. година

- Ох, Димитрије!

Узвикнуо је незнанац.

- Па што се не јавиш да си ту? Чика Озрен и ја смо стајали пред вратима и разговарали. Ниси нас чуо? Мора да си спавао дубоким сном.

Немо сам гледао тог незнанца, као да сам га однекуд познавао. Те црте лица биле су ми познате. Као да сам са њима проводио летње дане на њиви, а зими вече поред огњишта. Само сам то посматрао док је причао, а када је завршио, збуњено одговорих:

- Да.

- Да ли ти мене познајеш? Можда су ти о мени причали, можда си ме некада и видео када сам овде пролазио идући ка управи. А?

Нисам знао шта да одговорим. Све што сам хтео да кажем било је „Па је тебе познајем, познајем те целог живота!“

Али није било тако, било је то тешко изговорити. Премда, оно што бих рекао била би лаж. Нити сам га икада видео, нити сам га познавао цео живот.

Остатак сам препустио судбини.

- Не.

Одговорих тихо и бојажљиво.

- Ах, да. Наравно да не знаш.

Незнанац се насмејао. Њему је било смешно, али мени скроз збуњујуће и страшно.

- Ја сам твој теча. Теча Јован. Ниси чуо за мене?

Настављао је са још кратких питања, али све што сам ја радио било је ћутање.

- Нема везе. Хајде, спреми ствари, идеш са мном.

Као по наредби сам устао и узео већ припремљен џакчић са најпотребнијим. Ни дан- данас

не знам како се то десило. Као да сам знао да ће се све то десити.

Теча ме је збуњено гледао, а ја сам стајао спреман. Као да идем у бој.

IV

Трст, 1803. година

Да, да... Тако је била моја господо. Сама судбина ме је узела у своје шаке.

А и шта бих овако радио?

Отац умро, мајка умрла, браћа и сестре једне ноћи само побегли негде, а мене оставили самог.

Не, господине Ракићу, није то био грех!

Ваш свештенички ум то тако схвата, али ја добро знам шта је то. То је био живот!

Не, не, господине Милетићу, нису они побегли од куће. Побегли су од тог бедног живота који их је чекао. И ја бих то урадио да сам тада знао да беда и живот иду заједно.

Ех, мој господине Милетићу, *ми смо људи слични птицама које се увек у истим мрежама хватају, и опет неће да слушају*¹.

Увек је то тако.

---

¹Стилом „Италић“ у наставку дела биће означене оригиналне Доситејеве речи и поруке.

Темишвар, 1751. година

Прошло је тих грозних годину дана у Темишвару. Румунија ме никада није привлачила.

Не због митова, него због народа. Сви су некако весели и ради дружења, али знам да се нису никада тако осећали у себи.

Теча ме је уписао у школу, у којој је више било деце из града него оних са села. Оних са села највише је било пет.

Кратко сам остао у тој школи. Нисам је волео.

Не дај Боже због учења, него због градског ауторитета.

Сви су знали да сам са села, иако ме је један од најимућнијих људи Темишвара ту довео.

Бежао сам. Добро се тога сећам. Кроз прозор, па кроз жбуње и ето ме у центру града. Само се још треба вратити кући.

Теча ме је много грдио због тога. Нисам то волео. Али, трпео сам. Нисам хтео да се брецам, јер одао сам почаст човеку који ме је спасао. Ипак, он ме је довео овде, премда сам стално мислио да је то била судбина.

Отворила се градска библиотека. Много сам волео да читам. Поготово житија.

Стално ме је интересовао живот светаца. Њихов пут ка слободи.

Хтео сам да постанем свештеник, баш као и Ви, господине Ракићу, али теча није дозвољавао. Није хтео да му једини род оде у заборав.

Зато ме је послао код некаквог јорганције у граду да радим као шегрт.

Због тога га и дан- данас прекоравам.

Није да сам нешто посебно ни радио, само сам седео и гледао док ме је он грдио.

Просто, тада сам донео одлуку.

Одлазим.

VI

Трст, 1803. година

Како госпођице Катарина мислите где одлазим?

Видите да се и господин Ракић смешка.

У манастир наравно. Само што он није био толико близу. Требало је прећи цео Банат и мало Срема како би се до њега дошло.

Не, не господине Ракићу, није Фенек, а није ни Земун.

Било је то Хопово.

Ево, господине Милетићу, као што сам Вам и обећао. Можда и није оно што сте очекивали, али мени је веома значајно.

Овај вез сам, не могу рећи украо, али позајмио од старог јорганције.

После оволико година схватио сам његову поруку.

Мада не само његову, него и поуку покојног тече. Хтео је да ја састављам судбине других.

Поготово сада када се Србија припрема за удар.

VII

Негде у Срему, 1757. година

Путовао сам много. А и намучио сам се.

Постојало је доста прилика успут, неки манастири, али је било ту нешто што ме је привлачило.

Као нека сила. Баш као када је теча дошао по мене.

Најгрозније ми је било када сам већ дубоко ушао у Фрушку Гору. Путеви су избледели и

чуо сам приче да је ту последњи пут прошла свита Мајке Ангелине, када је преносила мошти сцога мужа, деспота Стефана, у манастир Хопово.

Колико ме је то плашило, толико ми се и будила нада да сам све ближе.

Падао је мрак.

VIII

Трст, 1803. година

Не, господине Милетићу, није то као код Дантеа. Није било вучице, лава и других таквих ствари. Ту је само био Бог који ме је водио даље. Привлачио ме је ка манастиру. Ка ризници божијих књига.

Видим, господине Ракићу, да се Ви нешто смешкате, као да већ знате моју причу. Или Вас је то ипак насмејао Ваш некадашњи посао преписивања књига. Не знам.

Књиге, браћо моја, књиге, а не звона и прапоре!

IX

Манастир Хопово, 31.07.1757. године

После веома мучног пута и великог броја коначишта, на крају сам стигао. Стигао сам до свог Светог грала.

Било је предвече, тако да тада нисам могао добро да видим све детаље манастира. Једино што се видело био је црквени звоник осветљен великим бројем бакљи.

Куцао сам. Више од петнаест пута. Тада сам, морам признати, помало изгубио наду за својим црквеним откровењем.

Сео сам поред капије. Било је вруће, па сам скинуо мало своје одеће, олакшао се. Седео сам више од два сата, док неко није отворио капију.

Наравно, није је отворио због мене, како сам касније сазнао, већ зато што је требало да иде до манастирских шума како би набрао печурке за вечеру, јер је у току био пост.

Тај монах је касније постао једанод мојих најбољих пријатеља у манастиру. Исаија.

Ни тада нисам ушао.

Поново сам чекао више од пола сата, док на крају није изашао игуман манастира, Теодор Милутиновић.

Био је веома стар. Носио је браду до појаса и избледелу мантију.

Погледао ме је неколико пута, питао како ми је име, нежно ме погледао и увео у манастир.

X

Трст, 1803. година

Не, нисте га познавали господине Ракићу!

Нико га није познавао као ја!

Такав човек се ретко налазио. Био ми је учитељ пар година. Подучавао ме минијатури, хагиографији, али и многим другим стварима. Највише је био разочаран због тога што сам умео да читам и пишем...

Тако је, господине Милетићу.

Без добрих учитеља нема добре памети. Тако да, да није било вашег деда и руских учитеља, можда не бисте сада ни били у овом ученом друштву.

Као на пример, госпођица Катарина. Да ли је тако госпођице?

Видим да се црвените, па претпостављам одговор.

Ништавни су они људи који учитељев рад за ситно сматрају!

XI

Манастир Хопово, 1757. година

Манастирска школа је почела да бледи. И то у сваком смислу те речи.

Зидови су испуцали, мастила исушила, жеља црноризаца за наравоученијем је пропала.

Црквене књиге су испуцале, пуне мољаца.

Скамијама шкрипе, а ако се седне на њих почну пуцати.

Због тога, игуман и ја смо наставу спровели у порти манастира, испод стабла старе липе.

Допадало му се као читам и уживао би слушајући ме.

Говорио је:

- Ако ти будеш добар и послушан тако како читаш, ти ћеш код мене, док сам ја жив остати.²

Волео ме је. Али нешто је било у њему што га је стално спутавало. касније сам то сазнао, и јако ме је гануло.

XII

Трст, 1803. година

Господине Волков, знам да стално хоћете да чујете неке драматичне детаље, али као што Вам рекох пре неколико дана, не могу ништа прескакати. Када буде дошло на ред, чућете.

Да ли је тако, госпођице Катарина?

---

²Ово су оригиналне речи игумана Теодора, како Доситеј наводи у свом делу „Живот и прикљученија“.

XIII

Манастир Хопово, 17.02.1758. године

Овог хладног фебруарског дана био сам закалуђерен.

Лично ме је закалуђерио Теодор Милутиновић.

Оно што је билочудно је да ме је закалуђерио са смешком, што је представљало изузетак, јер код осталих тај процес бивао је монотон.

Најважнији део процеса, био је добијање новог, монашког, имена. Овде сам имао право да бирам.

Није ми било тешко да одлучим. Узео сам име Доситеј, по којем ме и сада познајете.

Тај светац је мени био углед.

Као и ја побегао је из богаташке куће у пустињу. Стално је постио и дане је проводио у молитви.

XIV

Трст, 1803. година

Немојте бити запрепашћени господине Ракићу!

То што носим монашко име није никаква срамота.

Димитрије, Доситеј, дође му на исто.

Да, господине Милетићу, сада ћемо наићи на вашу омиљену тему.

Хтедох да се вратим на господина Ракића.

Чинио сам ја још многа чудеса пре манастира.

Имао сам у плану да са групом одређених људи, прво пребегнемо у Дечане, а из Дечана у

пустињу.

Нажалост, теча је то открио и зато ме је послао код јорганџије.

Цело друштво, и свако понаособ, кад се не управља по здравом разуму и мудрим саветима, по нужди се мора, злупатити и пропадати, мој господине Ракићу.

XV

Манастир Хопово, 2.11.1760. године

Ускоро су људи почели пристизати у великом броју, наводно да их лечим и читам им молитве.

Али, знам да је све то било игуманово масло, хтеде да ме прослави.

Схвативши поенту, отишао сам у његову собу са њим поразговарао.

Ту ми је изнео идеју о томе да треба да напустим манастир. Да сада у манастире иду само бескућници и људи који су банкротирали. Ко ту дође у Бога не верује, и од тога нема вајде. Извео је закључак да су због Терезије манастири пропали.

То је оно што ме је гануло, господине Волков. Нисам могао бити шта сам сањао скоро целог живота.

Ускоро, и велики игуман је преминуо. То је био додатан бол.

Спаковао сам своје ствари и отишао.

Пут ме је одвео у Загреб.

Трст, 1803. година

Зашто се ишчуђавате господине Ракићу?!

Ви у манастиру нисте били одавно.

Немојте се љутити сада. Па истину зборим. Последњи пут сте у манастиру били пре педесет година. И хајде да кажемо да сте тамо живели, али сте остали два месеца! Што, наравно, није ништа.

У то време када сте ви били манастири су били много другачији.

Сада се више не зна ко пије, а ко плаћа.

Лепо је говорио игуман... Добро је па сам га послушао.

У манастир више нису долазили часни и поштени људи, већ покварењаци и уличари. Стално су чекали тренутак када сам најрањивији да нападну.

Али, није то било само са мном.

Било је и са оним човеком, што сам га споменуо још на почетку, Исаијом.

Уопште га нису волели.

Направили су му замку, наместили му. Сакрили му црквени златни крст испод јастука и оптужили га игуману.

Игуман, шта ће, није могао против своје братије, и протера јадног Исаију.

Још га се сећам тог дана... Одлазио је у сузама. Имао је само тај живот.

Што плачете госпођице Катарина? То је живот. Боље рећи, судбина. Ту ништа не можемо променити.

Хајде, обришите сузе. Почећу и ја да плачем ако Ви не престанете.

Тако.

XVII

Негде у Славонији, 1760. година

И тако, као што већ рекох, пут ме је навео на Загреб.

Не знам што, само сам кренуо у том правцу.

Али не могу рећи да није било занимљиво.

Пуговао сам и то без неке тежине као на путу за манастир. Ваљда због равнице кроз коју сам пролазио.

Можда је помогло и то што нигде никога није било.

Биле су многобројне њиве покривене јечмом, кукурузом, али нигде није било људи. Једини људи које сам видео биле су имитације страшила.

Кућа такође није било.

Нашла би се по нека страћара са бунаром поред, али је била остарила и до пола урушена.

Претпостављам да је из времена гоподина Чарнојевића, можда и старија.

Где сам спавао, господине Милетићу?

Па, спавао сам где год сам нашао места.

У природи нисам, не брините се.

Обично бих налазио неко старо коначиште на путу, јер бих ходао по читав дан. Наручио бих тањир чорбе и отишао у кревет. Касније бих, раном зором, опет кренуо да пешачим.

Пешачио сам више од три дана, можда четири док нисам стигао у Загреб.

Прелеп град, али под великим утицајем Угарске монархије.

Нисам хтео да остајем у центру града, како не бих превише привлачио пажњу својим мишљењем о власти, јер ми се то много пута до тада дешавало.

XVIII

Трст, 1803. година

Како се нисам плашио пута, госпођице Катарина?

Не могу рећи да нисам.

Није било тако просто шетати сâмпо њивама, а поготово када звезда почиње нестајати.

Е, да! Ово сам заборавио да вам испричам.

Није баш било да никога нисам срео.

Била је једна жена. Боље рећи баба. Носила јецрну сукњу, кошуљу и много је била погрбљена.

Најпре сам мислио да је вештица, али када је почела да прича схватио сам да није.

- А куде си ти пош'о?!

- За град.

- А за који град?

- Загреб.

- А то ти је далеко, знаш?

- Знам.

- Молим?!

- Рекох, знам.

- Молим?!

Тада сам морао да се продерем.

- Рекох, знам!

- Причај тише, глува сам.

Од те њене изреке напао ме је и смех и страх у исто време, па сам морао да одем. Док се

десетак минута нисам одаљио, стајала је непомично и гледала у мене.

Зар је стварно тако смешно, госпођице Катарина?

Е, моја госпођице Катарина, *мудар човек се стиди мешати у оно у чему није вешт, а лудом се чини да је срамота ако свуда свој нос не увуче.*

XIX

Загреб, 1760. година

И тако бих ја неколико недеља у Загребу и поче мени тај живот да досађује.

Нити сам више посећивао књижевничке вечери, ни концерте.

Једног дана на ум ми је пало да бих могао почети да учим латински језик.

Изучавао сам ја њега и пре, али нешто мало. Знам најосновније, а рекох, код неког стручног ћу имати добру потпору да наставим да га изучавам.

Тако сам пронашао једног старијег човека, Словенца, који се на скуповима хвалио како он зна латински, као некад и Римљани.

Пронашао сам адресу његовог пребивалишта и посетио га.

Увео ме је, није ме ни са чим послужио, и одмах ме је увео у салон.

Извадио је старе књиге из некаквог зеленог ормана, отворио је прву страну највеће књиге и поче читати.

Нити смо се упознали, нити поздравили, већ је почео своје предавање које је трајало пет сати!

Да не спомињем да нисам ни обедовао, а једва сам себи приуштио и чашу воде.

Тада сам схватио, да ако тако наставим, црно ми се пише.

Зато сам био паметан и уочио да Словенца служи Србин, који би ми могао бити од велике помоћи.

Отишао сам у његову паланку и са њим попричао.

Из разговора сам схватио да је и он једно време боравио у манастиру Хоново, а зове се

Икар. Свог монашког имена није се сећао.

Био ми је познат, али нисам знао откуд.

Са њим сам се договорио да ми кришом доноси књиге из Словенчевог ормара, једном недељно.

Како нисам имао шта да радим преко дана, имао сам времена да изучавам латински језик.

Брзо сам читао и учио, тако да су се књиге брзо и неприметно враћале у Словенчев ормар.

Али, нажалост, није дуго трајало.

Нека жена га је видела шта ради и све испричала Словенцу.

Када је за то сазнао, одвео је Икара на градски трг и обесио га.

Од срамоте и туге више нисам могао да живим у том граду, тако да сам га напустио.

XX

Трст, 1803. година

Управу сте, господине Ракићу.

Лепо су говорили наши стари, латински је мртав језик.

А таман сам помислио како бих могао да идем на студије медицине у Беч...

Како, господине Милетићу, мислите да није требало да побегнем из града, већ да останем и сукобим се са последицама?!

Нисам то могао. А никада нећу ни моћи.

Не волим последице.

Волим их само када су добре и када произилазе из рада.

Мислим и да госпођица Катарина исто мисли.

Па њени Ризнићи се баве виноградарством и сигурно не воле последице лоше године.

Па зар није тако?

Јесте, знао сам.

XXI

Негде у хрватским земљама, 1761. година

Када сам напустио Загреб, одлучио сам да ћу да идем за Далмацију.

Оставићу своје учење и постаћу учитељ.

Мени учење више не треба, али увек има оних којима треба.

Тако сам кренуо из Загреба и реновираним и прелепим путевима кренуо за Далмацију.

За разлику од старих и прашњавих механа у Срему, сада су се појавиле чисте и угодне „куће“, како су их називали мештани.

У њима ми је било много пријатније и више сам уживао. Нисам морао да се плашим за сопствену безбедност, јер је стално било по два или три војника испред куће.

Наравно, туче су се дешавале, па су вероватно и због тога они били стационирани ту.

Сваког јутра бих се пробудио срећан и једва бих чекао да наставим пут.

После дугог путовања стигао сам на обалу Јадрана.

Било је предвече и последњи зраци сунца су се још преламали на морској површини.

Место се звало Книнско поље.

Потражио сам свештеника и он ме је спровео у учитељску кућу.

Иако је већ пао мрак, добро сам проучио кућу.

Била је мала, а сви прозори били су јој окренути ка обали.

У њој се налазио стари кревет, такође стари сто, столице и пар кухињских елемената.

Сама кућа је била оличење пропадања просвете у овом народу.

Трст, 1803. година

Није ни за Далмацију било наивно путовати.

Поготово зато што је кршевит крај и заседа се увек може очекивати.

Знајући да ће ускоро да падне мрак, потражио сам уточиште и наиђох на кафану.

Пре него што сам узео себи собу, одседео сам мало у кафани и видео једну веома занимљиву особу.

Да, да, господине Милетићу. Веома занимљиву!

Био је то Словенац из Загреба.

Тешко сам га препознао, јер више није био у онаквом елегантном стању у каквом се налазио док је био у Загребу.

Дискретно сам сео за други сто, ближи њему.

- Ма знам ја, Горан, шта си књиге значе. Али су оне мени нестајале, због оног Икаријуса.

Тада сам се мало уплашио, па опет промених сто, даље од њих.

Када је прошло сат времена, и када се Словенац још више напио и почео да прича:

- Ма знам ја, Горан, ко је то крао. Она придошлица из Сервије. Да, да, то је био он...

Чувши то, побегао сам до газде, узео собу и отишао на починак.

Тако је, госпођице Катарина, *при пићу ко најмање зна, највише говори!*

XXIII

Книнско поље, од 1761. до 1763. године

Био је то један од најзанимљивијих послова мог живота.

Школа је била близу мора.

Било је свеукупно десеторо деце.

Млади, неуки, сиромашни, седели су за скамијамима и бледо ме гледали и пажљиво слушали.

Заволео сам ту децу.

Не зато што су мала и слатка, већ зато што су имали жељу за образовањем и даљим напретком, иако им услови то нису омогућавали.

У тој школи сам остао веома кратко, свега две године.

У међувремену, одлучио сам да учим италијански језик.

Било је сасвим лако, за разлику од загребачког латинског.

Овог пута ме је подучавао сеоски морнар, са којим сам често излазио на пучину и лако вежбао италијански.

Још увек мислим да ме је мирис Јадрана стално одржавао прибраним на часовима.

Када сам мислио да сам довољно усавршио језик, одлучио сам да напустим место и да идем даље.

На почетку ми је било жао што ће сва она деца остати без свог учитеља, али морао сам. Живот ме је звао у нове походе.

XXIV

Трст, 1803. година

Док сам учитељевао у школи у Книнском пољу, одлучио сам да бих могао да почнем да пишем.

Нисам хтео да то буде неко сасвим обично дело, које ће веома брзо отићи у заборав.

Како би' ја, дакле, могао одговорити на љубав и пријазност мојега љубезнога рода, развје трудећи се, колико могу, за просвештеније јуности? А то што желим никако боље не могу учинити него превдећи на наш језик златне и прекрасне мисли учени' људи...

Моја ће књига бити за свакога који разумева наш језик и ко с чистим и правим срцем жели ум свој просветити и нараве побољшати.

Тако је, госођице Катарина, право *наравоученије!*

XXV

Бока Которска, 1764. година

Када стигох у Боку, нешто ми није ваљало, није ми било по вољи.

Три дана сам лежао у кревету, али нисам био болестан као иначе. Нешто сам осећао у свом стомаку. Као мучнину, и стално ми је било потребно јело.

Ноћу сам спавао са отвореним прозорима и удисао морски ваздух. Нажалост, ништа није помагало.

После три недеље сам пронашао лекара, који само што је стигао из Истанбула.

Сетио сам се течине приче о лекару из сараја. Није ме плашило. Ипак, друга су времена.

Имао је своју „собу“ при западној которској обали.

Примао је једном дневно, тако да сам имао среће и примио ме је после три дана.

Детаљно ме је прегледао, насмејао се и рекао:

- Па Ви, господин Обрадович, немате никакију болес'. Вама треба хоби. Чиме се бавите?

Ово питање ме је скроз збунило, и из подужег разговора, закључио сам да би требало да поново почнем да се бавим писањем.

Ускоро, превео сам мањи део Јована Златоустог, „Буквицу“ и наменио га поп- Аврамовој кћери Јелени из Книна. Познавао сам је док сам боравио тамо.

Не знам што, али ми је некако привукла пажњу.

Немојте се љутити госпођице Катарина!

Стварно, писање ми је много помогло, и после опоравка отиснуо сам се у једну веома важну посету.

XXVI

Трст, 1803. година

Како се нисам плашио да ћу умрети?

Ви мора да се шалите, господине Милетићу.

Од болести коју сам ја боловао, могло је доћи само до смрти емоција у мом срцу, али и мојој глави.

Ова болест, за дивно чудо, ништа није однела, већ донела!

XXVII

Његоши, 1764. година

У међувремену примих част од преосвештеног Василија Петровића, владике црногорског.

Није он мене тек тако позвао к себи, већ сам му ја пре неколико дана писао и замолио га да ме рукоположи за свештеника пре него што кренем у Европу.

Позвао ме је у цркву Свете Петке при манастиру Маинама.

На капијама су ме дочекала два владикина службеника и одвела ме ка манастиру.

Двориште манастира било је сво зелено, иако се манастир налазио у планинама.

У цркви манастира сачекао ме је владика.

XXVIII

Трст, 1803. година

У цркви је било мрачно иако је било упаљено мноштво свећа.

Поздравио сам владикау, али као да ме није примећивао, већ је почео да ме благосиља.

Сам процес трајао је око петнаест минута, након чега ме је владика послао из манастира и за мном затворио капију.

Био сам разочаран владиком, али сам онда помислио да је можда имао важније црквене обавезе него да благосиља неког недоличног грађанина.

Тако је, господине Ракићу! Владика ме је благосиљао.

Али сам то занемарио. Већ у посети Халеу заборавио сам на проповедање вере, не брините се.

После тога одлучио сам да мало обиђем Европу, јер чух да се веома важна филозофска питања у њој воде, а поготово у Бечу.

XXIX

Период од 1770. до 1783. године

Пре него што сам кренуо у Европу, мало сам боравио у Смирни, у школи Јеротеја Дендрина, грчког богослова.

Проучавао сам грчки језик и још више филозофију, због одласка у Европу.

Ускоро је почео Руско- турски рат и одлучих да кренем у Европу.

Прво сам посетио Беч у коме сам остао чак шест година.

Бавио сам се проучавањем немачког језика, али још више Кантовом филозофијом.

Потенцијали људи да се повећа просвећеност народа нагнали су у мени исти потенцијал и одлучих да се вратим на Балкан.

И ето ме, овде у Трсту!

Изненађени сте, господине Милетићу?

Тако је морало бити.

Сада се дописујем са устаничким српским вођом, Карађорђем. Србима је сада потребна огромна подршка, па зато одлучих да још сутра кренем на пут за Београд.

Немојте плакати, госпођице Катарина... Ево због Вас ћу испричати још по нешто...

XXX

Трст, 1803. година

Док сам боравио у Бечу, срео сам Арсу Теодоровића, нашег иконографа.

Када ме је видео, толико се одушевио да је хтео да ме наслика.

На прву помисао, било ми је веома чудно, али навикао сам се.

Било ми је веома чудно како он повлачи те линије, прави ми лице.

Нажалост, скоро је преминуо.

Никада никога не ваља вређати. А најмање оне који су нам добро учинили и љубав показали!

А сада, драга моја господо, господине Милетићу, господине Ракићу, госпођице Катарина, поздрављам вас! Ускоро крећем и морам да се припремим.

Поздрав!

XXXI

Београд, 1806. година

Тог дана сам напустио Трст, али не само њега. Напустио сам пречасног господина Викентија Ракића, српског свештеника у Трсту, госпођицу Катарину Ризнић, у сузама, једну од најбогатијих тршћанских кћери и господина Јована Милетића, нашег трговца.

Доста сам времена проводио са њима, господине Ђорђе.

Не свиђа Вам се да Вас тако зовем?

Значи, само Карађорђе. Уреду.

Дакле, господине Карађорђе, путовао сам из Трста, и када стигох у Београд купио сам кућу на Великој пијаци и у њој и дан- данас боравим. Лепа кућа.

Пре него што сам се пронашао у Совјету, бавио сам се веома важним послом. Наравно, Вама у корист.

Написао сам песму.

Стварно хоћете да је чујете?!

Уреду, ево.

Песма се зове „Востани Себије“ или лепше „Пјесна на инсурекцију Србијанов“, посвећена је Вама и Вашој сталној борби.

XXXII

*Востани, Србије! Востани, царице!
И дај чадом твојим видет твоје лице!
Обрати срдца и очеса на се,
И дај њима чути слатке твоје гласе.*

*Востани, Србије!
Давно си заспала,
У мраку лежала;
Сада се пробуди,
И Србље возбуди*

*Ти воздигни твоју царску главу горе
Да те опет позна и земља и море
Покажи Европи твоје красно лице,
Светло и весело, како вид Данице.
Востани, Србије!...*

*Спомени се мати наша, твоје перве славе,
Твојих враждебника ти посрами главе!
Дивјег јаничара терај са Врачара,
Који свог истога сад не слуша цара!
Востани, Србије!...*

*Теби сад помаже небесна воља,
И сад ти се показује судбина боља,
Сви ближњи твоји теби добра желе
И даљни се народи твом добру веселе.*

Востани, Србије!...

*Востани, Србије! Мати наша мила!
И постани опет што си прије била!
Српска теби вопију искрена чада,
Која храбро војују за тебе сада.*

Востани, Србије!...

*Босна, сестра твоја, на тебе гледа,
И не жели теби никаква вреда.
Ко тебе ненавиди, не боји се Бога,
од којег теби иде помоћ многа.*

Востани, Србије!...

*Херцегова Земља и Чернаја Гора,
Далеке државе и острови мора —
Сви теби помоћ небесну желе,
Све добре душе теби се веселе и*

И согласно веле:

Востани, Србије!

Давно си заспала,

У мраку лежала;

Сада се пробуди,

И Србље возбуди!

XXXIII

Стварно Вам се допала?

Много ми је драго.

А сада ме морате извинити, имам веома важна посла, а верујем да имате и Ви.

Морам брзо да одем до Совјета, чекају ме колеге министри!

XXXIV

Велика школа, Београд, 1808. година

Возљубљени ученици,

Бог преблаги и многомилостиви избавља земљу нашу и љубимо отечество од сужањства турскога, а ми ваља да се старамо да избавимо душу нашу од сужањства душевнога, то јест од незнања и од слепоте ума. Ово избављење другојаче не може бити разве чрез прилежну и трудољубну науку. Ви видите, дражајши ученици, колико се родитељи и старији ваши старају не само за 'ранити вас и одевати, него јоште итавише не жале трошка за науку вашу. Сadržжавају и радо плаћају учитеље ваше, да вас сваким лепим и полезним наукам' обучавају и на свако добро настављају, да будете с временом на ползу и

на похвалу љубимому отечеству и целога народу.

Благо вама ако будете учитељем покорни и послушни и ако возљубите мудрост и науку, зашто ово су дарови Божији најмногоценији.

Благо и целога народу сербскому ако ви постанете и будете богољубиви, правдољубиви и просвештени! Од вас ће се ова нација наша просветити и на свако добро наставити, зашто ви ћете бити с временом народни поглавари, судије и управитељи и од вас ће зависити све опитенародно благополучење, чест и слава. Ако ли ви будете (сачувај Боже!) зли, неправедни, грабитељи и мучитељи, тешко народу и с вама заједно.

Зато, дражајши ученици, будите благодарни и послушни учитељем вашим, учите се и просвештавајте се у наукама и добродетелима и бићемо сви срећни и честити пред Богом и пред људима, које нам дарује драги Бог. Амин!

XXXV

Кућа на Великој пијаци, 1811. година

Извините, господине Караџићу, што Вас дочекујем овако у постељи, али изгледа да ме је болест коначно победила.

Ево, седите.

Нисте морали доносити те силне папире, није неопходно.

Видите да више не могу ни да лежим како треба, а не да пишем.

Дошли сте да чујете последњу жељу?

Нека Вам буде!

XXXVI

Све је почело писмом! Да, писмом!

Писао сам свом пријатељу из Трста, Харалампију Мамули.

Доста ми је помогао око штампања књиге и прикупљању новца за исто.

Та је књига била таква да је могу разумети *сви српски синови и кћери!*

Уследило је „Живот и прикљученија“, које сам завршио 1788. године, док сам боравио у Бечу.

После тога дошло је „Собраније“. Мени најлепше. Пуно мудрости из опште историје света овог.

Чујем да су Вам се свиделе и „Востани Србије“ и моје прво предавање у Великој школи, као министра просвете.

Видим да се трудите око уређивања језика нашег.

Свака Вам част!

Сада могу спокојно да умрем.

Молим Вас да наставите да бринете о овом мом, сада просвећеноме народу.

Можда из моје приче нисте схватили да сам се за то залагао, али из дна душе сам то желео.

Трудио сам се и видим да је уродило плодом.

Сада Ви наставите где сам ја стао!

XXXVII

Облаци су били као посути прашином. Ветар их је померао великом брзином и стално су се смењивали. Било је много различитих облака, а сваки је био посебан за себе. Један личи на жбун, а други, други личи на неки шешир.

ЕПИЛОГ

XXXVIII

У приповедању Вука Караџића.

Наш велики пријатељ и добротинитељ, просветитељ, учитељ, пријатељи моји, преминуо је јуче, у својој шездесет деветој години.

Биће сахрањен у порти Саборне цркве, овде, у Београду.

Такво место он и заслужује!

За све што је учинио за народ српски, сав његов труд остаће запамћен заувек!

Иако се никада тиме није хвалио и ретко у друштву спомињао, много је волео свој посао учитеља иако је много пута губио наду у себе.

Иако се свештеничке мантије „лишио“ при свом боравку у Халеу и Лајпцигу, никада није изгубио веру у Бога.

Зато га сахрањујемо овде, поред дома Божијег.

Заслужио је да му стално име спомињемо и никада не заборавимо!

XXXIX

Свој књижевни рад започео је пуким превођењем библијских текстова, које је често читао у манастиру Хопово, при сталним бдењем игумана Теодора.

Касније, када му је наводно доктор преписао да пише, превео је „Буквицу“ Јована Златоустог и наменио је поп- Аврамовој кћери из Косова поља, код Книна.

Никада од њега нисам могао да сазнам да ли је имао каквих намера са њом, али сада о томе не ваља причати, човек само што је преминуо.

Те 1765. године Доситеј је написао своју прву књигу, како би он говорио „*на прост српски језик*“.

Тиме је званично започео своје књижевничко стварање.

После тога је превео „Христоитију“, дело једног грчког писца, затим „Басне“. У њој су се налазила сабрана дела Езопа, Федра, Лафонтена и Лесинга.

У том делу не само да су се налазиле неке пуке приче, већ је Доситеј уз сваку од њих додавао, како би он рекао „*наравоученије*“.

Већ од 1738. његов књижевнички рад достиже врхунац.

XL

Прво дело које је штампао, колико ја знам, било је „Живот и прикљученија“.

Мени је то дело када сам га читао звучало као веома оштра критика српског монаштва, које је постало веома бахато.

Било ми је чудно, јер, док сам био млад, живео сам близу манастира Тршић, а монаси су се понашали као да је још увек време Немањића.

Поред тога што је коментарисао калуђерство, оштро је критиковао непросвећеност народа српског.

Тај део ме је очарао, и зато сам га, само за себе, окарактерисао као манифест будуће српске књижевности, на основу кога би сви будући књижевници требало да пишу.

Иначе, ово дело није написано само као критика пишчеве несреће, већ се у њему налази и пишчева биографија, до његове 39. године.

Иако ми ју је потанко испричао, као и својим пријатељима из Трста, још увек је читам, по не знам колико пута.

ХЛІ

Следеће дело било је „Совјете здраваго разума“.

У њему је сакупио и превео многе мисли познатих људи кроз историју.

Као и у претходном делу, излаже идеје о потреби просвећености народа српског. Идеје излаже путем разних моралистичких огледа прожетих просветитељским мислима.

После тога, издао је „Собраније“, као и прошло дело, прожето просветитељским идејама.

Овде се више задржавао на човековом унутрашњем животу. Имитирао је „Библију“.

Говорио је о лажи, умерености, пожуди и многим другим стварима.

Поред својих мисли, у то дело је убацио и друге приче.

Тако, на пример, Мармонтелову „Лаузус и Лидија“, или Лабријерову „Ирену“.

ХЛІІ

Иако је пре свих ових дела завршио са превођењем, игром случаја је опет почео исто.

Сада су то била дела много већа од делића Јована Златоустог или Лафонтена.

Преводио је „Етику“ од Соавија и „Слово поучително“ од Цоликофера.

Иако су ово били мање познати писци, на Доситеја су оставили веома велики утицај. Ни дан- данас не знам што.

ХЛІІІ

Доситеј никада сам није радио.

Прву помоћ затражио је од неког свог пријатеља Харалампсија Мамуле, тршћанског трговца из Србије.

У питању је била претплата за „Совјете здраваго разума“.

Премда, само дело није толико важно, колико је писмо.

Читао сам га више пута и детаљно проучавао.

У њему је Доситеј тачно изнео шта и како хоће да одради и напише, што је на мене оставило веома јак утисак.

Део који је по мом мишљењу најбољи, а верујем да ће се и господину Милошу свидети, је:

„Ко не зна да житељи црногорски, далматски, херцеговски, босански, сервијски, хорватски (кромје мужа), славонијски, сремски, бачки и банатски осим Вла'а, једним истим језиком говоре? Говорећи за народе који у краљевствима и провинцијама живе, разумевам колико грчке цркве, толико и латинске следоватеље, не искључавајући ни саме Турке, Бошњаке и 'ерцеговце, будући да закон и вера може се променити, а род и језик никада. Бошњак и 'ерцеговац Турчин, он се Турчин по закону зове, а по роду и по језику, како су год били његови чукундедови, тако ће бити и његови последњи унуци Бошњаци и 'ерцеговци догод Бог свет држи. Они се зову Турци док Турци том земљом владају, а како се прави Турци врате у свој вилајет откуда су про'зишли, Бошњаци ће остати Бошњаци и биће што су њи'ови стари били. За сав, дакле, српски род ја ћу префводити славни' и премудри' људи мисли и савете желећи да се сви ползују.“

На основу ових Доситејевих слова, видео сам тај пламен у њему, који га тера да иде још више напред и да никада не посустаје.

Ваљда је баш зато остао тако запамћен.

XLIV

Поред тога што се бавио ширењем идеје просвећености кроз своја дела, Доситеј се бавио и ширењем културе свога народа.

Народу је препоручивао да од других народа поприми оно што код њих недостаје, или им није толико развијено.

Залагао се за то да се народ не сме терати у страну, ако је другачије вере или другачијим језиком збори.

Све те идеје попримио је од својих учитеља у Халеу и Лајпцигу.

Говорио је:

„Нећу нимало гледати ко је кога закона и вере, нити се то гледа у данашњем веку просветљеном. По закону и по вери сви би људи могли добри бити.“

XLV

Такође, поштован је у народу као велики реформатор наше народне књижевности.

Пре њега, једина књижевност била је у форми песама и бајки, неписаних, али на језицима покрајине у којима су људи живели.

Доситеј уводи народни језик и труди се да га сви разумеју.

Многи су му се чудили, па чак и ја, зашто би се мучио за такво нешто, али је ипак уродило плодом.

Чак је и он сам рекао, у свом писму Харалампију:

„Моја ће књига бити за свакога, који разумева наш језик и ко с чистим и правим срцем жели ум свој просветити, и нараве побољшати.“

Сада ја реформишем језик, по узору на самог Доситеја! Испуњавам његову последњу жељу!

XLVI

Једно време бавио се проблемом образовања женске деце и уопште жена.

По источњачким схватањима жена је била само за кућу, као и сада у време моје, и није имала прилику ни да научи да чита и пише.

За то се Доситеј великодушно борио, како би, када би довољно стасале биле погодне за боље бракове и како би боље обављале своје дужности супруге, мајке или кћери.

XLVII

Иако је некада био калуђер, Доситеј је после много времена одлучио да почне оштро да критикује тадашњу цркву.

Залагао се за одлуке Јосифа о затварању манастира и претварања истих у болнице или

неке друге објекте.

Не би био такав да је остао у манастиру оних дана.

Да је игуман поживео још коју годину, можда би ситуација и била другачија.

Али и за време његовог живота, тај се начин живота почео распадати.

А сада, поздрављам драге своје пријатеље који беху верни па ме саслушаше до краја, саслушаше причу о најљубазнијем човеку свих времена, господину Обрадовићу.

XLVIII

У приповедању аутора.

Кућа у којој је Доситеј живео и дан- данас постоји.

Налази се у Чакову и од 17. септембра 2004. године у власништву је Задужбине „Доситеј Обрадовић“ из Вршца.

Задужбина се бави проучавањем дела Доситеја Обрадовића и објављује честе конкурсе за ученике из Србије и из иностранства.

Додељују велики број награда, међу којима су „Доситејев штап“ и „Доситеја“, награда за талентоване ученике и студенте.

Село Голубић у Далмацији, у којем је Доситеј неколико година учитељевао, направило је спомен- плочу у знак захвалности Доситеју за описмењавање народа далмацијског.

Гроб Доситеја се и дан- данас налази у порти Саборне цркве у Београду, иако је био премештан два пута.

Оно што се није премештало и што ће заувек остати је запис на надгробној плочи: „Он је љубио свој род.“

ПОГОВОР

Дело „Он је љубио свој род“ написао сам по узору на Доситејево дело „Живот и прикљученија“, у којем описује свој живот до 39. године.

Иако се моје дело не зауставља на 39. години, наставља да описује Доситејеву биографију.

Циљ овог дела није да читаоцима покаже и разјасни Доситејев живот, јер то исто можемо пронаћи у било којем уџбенику или запису.

Циљ је да се уз помоћ биографије писца протумачи његов целокупан рад и залагање за просвећење српског народа.

Споредне авантуре које се дешавају у делу, су измишљене и настале су као доказ Доситејевих речи.

У делу, главни јунак сусреће многе споредне јунаке, као што су Јован Милетић, српски трговац у Трсту, Катарина Ризнић, члан једне од најбогатијих тршћанских породица, Викентије Ракић, српски свештеник у тршћанској цркви, итд.

Сви они доприносе самој радњи дела.

Због тога, могу рећи да сам инспирацију проналазио и у речима и поруци писца, како је назначено да се мора писати.

Као оправдање изнесене чињенице о непотребности проучавања биографије, постоји неколико детаља који нису убачени у дело. Тако, на пример, иако је Доситеј у Трсту боравио 1779. године, у овом делу узета је 1803. година, због наставка радње.

Лик Доситеја нисам хтео да представим како се велича својим знањем и постигнутим делима, јер је у младости инспирацију тражио у животима светаца, који сенису хвалисали својим делима.

Такође, у епилогу дела, узео сам Вука Караџића за приповедача, јер је он, као што можемо да сазнамо и из претпоследњег поглавља, наставио Доситејев рад.

Због тога, ни њему нисам хтео да припишем такве особине да велича Доситеја, већ тај задатак оставих читаоцима да реше.

Да ли је стварно Доситеј био тако велика личност?

Не морам ни да нагађам одговор, али велики број људи постоји, па тако и велики број мисли.

Назив дела уједно је и порука дела, која би требало да остане запамћена са колена на колена.

ЛИТЕРАТУРА

- ✚ „Живот и прикљученија“, Доситеј Обрадовић, у издању „Завода за уџбенике и наставна средства, Београд“
- ✚ „Писмо Харалампију“, Доситеј Обрадовић, у издању Задужбине „Доситеј Обрадовић“
- ✚ „Собраније“, Доситеј Обрадовић, у издању „Скз-а Београд 1911“
- ✚ „Востани Србије“, Доситеј Обрадовић
- ✚ Доситејев говор при отварању Велике Школе у Београду, са сајта задужбине „Доситеј Обрадовић“

